

سنجش سرمایه‌های معیشتی مناطق روستایی

مورد شناسی: شهرستان قصرقند

مجید سعیدی‌راد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران)

اسد رازانی* (عضو هیئت علمی، گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران، ایران)

محمدتقی رضویان (استاد، گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران)

چکیده

در جوامع محلی، تاب‌آوری معیشتی می‌تواند تحت تأثیر پنج سرمایه شامل سرمایه اجتماعی، سرمایه مالی، سرمایه زیرساختی، سرمایه انسانی و سرمایه طبیعی تغییر یابد. در چهارچوب مدل معیشت پایدار می‌توان مؤلفه‌های تاب‌آوری را در محیط‌های روستایی تقویت کرد و آسیب‌پذیری محیط‌های روستایی را کاهش داد. با توجه به مشکلات پیش‌روی معیشت پایدار در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان قصرقند و وضعیت موجود آن‌ها همانند محرومیت، فقر، خدمات و تسهیلات نامناسب و اکوسیستم تخریب‌شده، برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار روستایی لازم است برخلاف درک عمومی از توسعه که آن را صرفاً توسعه فیزیکی و اقتصادی تصور می‌کنند، پنج سرمایه اجتماعی، انسانی، مالی یا اقتصادی، زیرساخت فیزیکی و طبیعی به‌طور هماهنگ و متعادل ایجاد یا بهبود یابند؛ بنابراین فعالیت‌ها نیز بایستی در پنج بخش عمده یا زمینه‌کاری در جهت تأمین این پنج سرمایه و با رویکرد یکپارچه‌نگری برنامه‌ریزی شوند. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری این پژوهش ۳۰ روستای هدف طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند و در سطح سه بخش مرکزی، ساربوک و تلنگ، برابر با ۶۴۸۶ خانوار روستایی و ۲۵۷۷۴ نفر را شامل می‌شود که با استفاده از نمونه‌گیری ترکیبی تصادفی و از طریق فرمول کوکران ۳۴۶ نفر از سرپرستان خانوار به‌عنوان جامعه نمونه در نظر گرفته شد. داده‌های تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی به‌دست آمد و در نرم‌افزار SPSS از طریق آزمون‌های T تک‌نمونه‌ای و همبستگی پیرسون و مدل تصمیم‌گیری چند شاخصه (WSM) مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که وضعیت پنج سرمایه معیشتی در سطح روستاهای هدف شهرستان قصرقند با میانگین ۲/۰۶ در سطح ضعیفی قرار دارد. همچنین میانگین مجموع امتیاز مدل جمع وزنی نشان می‌دهد که روستاهای هدف بخش تلنگ به لحاظ برخورداری از دارایی‌های پنج سرمایه معیشتی در رتبه آخر رتبه‌بندی جای می‌گیرند

تاریخ دریافت: ۲۸ تیر ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش: ۳ آبان ۱۳۹۹

صفحات: ۱۸۶-۱۶۷

کلید واژه‌ها:

معیشت پایدار، مناطق روستایی، شهرستان قصرقند، تاب‌آوری معیشتی.

* نویسنده مسئول: اسد رازانی

پست الکترونیک: razani22@gmail.com

مقدمه

کشور و دستیابی به عدالت اجتماعی، رشد اقتصادی و حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست با بررسی مدل‌های توسعه روستایی در کشور، مدل آبادانی و پیشرفت با تأکید بر پنج سرمایه اصلی معیشتی (شامل سرمایه اجتماعی، سرمایه مالی، سرمایه زیرساختی، سرمایه انسانی و سرمایه طبیعی)، در شهرستان‌های مختلف را طراحی و با اهداف ۱- توانمندی و ظرفیت‌سازی جوامع محلی؛ ۲- تأمین معیشت پایدار و فقرزدایی؛ ۳- آبادانی و پیشرفت پایدار، جامع‌نگر، دانش‌محور، مشارکتی و تاب‌آور در مقابله با آسیب‌پذیری‌ها، عملیاتی کرده‌است (طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند، ۱۳۹۸)؛ قابل ذکر است که این مدل انسان‌محور، برخوردار از مؤلفه‌های جامع‌نگری، مشارکت مردم، پایداری و برنامه‌ریزی تعاملی است. در این راستا در اواخر سال ۱۳۹۷ با تأسی از طرح پایلوت و موفق شهرستان قلعه‌گنج استان کرمان بنیاد علوی با همکاری استانداری سیستان و بلوچستان، طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند را که یکی از شهرستان‌های کم‌برخوردار جنوب استان سیستان و بلوچستان است، شروع کرد. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت این شهرستان ۶۱۰۷۶ نفر بوده‌است؛ به طوری که بیش از ۸۵ درصد این جمعیت (۴۹۴۷۱ نفر) را روستاییان تشکیل می‌دهند (طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند، ۱۳۹۸). در توان‌افزایی جوامع محلی و الگوی آبادانی و پیشرفت جوامع محلی می‌توان مؤلفه‌های تاب‌آوری را در محیط‌های روستایی تقویت کرد و آسیب‌پذیری محیط‌های روستایی را کاهش داد. بر این اساس در پروژه توان‌افزایی جوامع محلی شهرستان قصرقند یکی از مهم‌ترین چشم‌اندازها را می‌توان ارتقاء تاب‌آوری سیستم‌های انسانی - طبیعی در نظر گرفت که برای آن باید از ابزارها و اقدامات اجرایی مانند بسیج جوامع محلی و تقویت مشارکت، ارتقاء سطح درآمدی

تاب‌آوری به معنای توانایی یک سیستم اجتماعی یا اکولوژیک نسبت به جذب یا رویارویی با یک بی‌نظمی یا اختلال است؛ به طوری که بتواند ساختارها و عملکرد اساسی، ظرفیت بازسازی‌ماندهی و ظرفیت سازگاری در مقابل تنش‌ها و تغییرات را حفظ کند. اساس تئوری تاب‌آوری بر شناسایی و درک آستانه تحمل و قدرت بازسازی یک کشور، جامعه یا در سطح کوچک‌تر یک خانوار در مواجهه با تنش‌های مختلف استوار شده‌است. در جوامع محلی، تاب‌آوری معیشتی می‌تواند تحت تأثیر پنج سرمایه شامل سرمایه اجتماعی، سرمایه مالی، سرمایه زیرساختی، سرمایه انسانی و سرمایه طبیعی تغییر یابد (قربانی، ۱۳۹۷: ۸). زمانی که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از قبیل اعتماد و مشارکت در جوامع محلی تقویت شود، این امر می‌تواند منجر به ارتقاء تاب‌آوری جوامع محلی در مقابله با تنش‌های محیطی از جمله خشکسالی و تغییرات آب و هوایی یا هرگونه خطر یا بلایای طبیعی دیگر شود (Elasha et al, 2005). علاوه بر این برای ساخت یک جامعه تاب‌آور باید سطح اشتغال و درآمدزایی در آن جامعه تقویت گردد که یکی از این ابزارها ایجاد مشاغل خرد و حمایت از مشاغل موجود در یک منطقه و تقویت مشاغل جایگزین سازگار با طبیعت است (Perrings, 1994:12). سومین عامل مهم و کلیدی در تقویت تاب‌آوری معیشتی، بُعد آموزش و مهارت است که منجر به تقویت سرمایه انسانی می‌شود (Ellis, 1999: 6). علاوه بر این، سه بُعد در تاب‌آوری معیشتی توجه به زیرساخت‌ها و امکانات در دسترس جوامع محلی و همچنین برخورداری از منابع طبیعی سالم از جمله منابع آبی با کیفیت مناسب و در کل توجه به سرمایه طبیعی یک ضرورت است (قربانی، ۱۳۹۷: ۹). در چند سال اخیر بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی (بنیاد علوی) در خصوص آبادانی و پیشرفت مناطق محروم

مورد نظر قرار بگیرند. از طرفی دیگر، دستیابی به معیشت پایدار روستایی، بدون توجه به دارایی‌ها و سرمایه‌های معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی امکان‌پذیر نیست. تحقیق حاضر با هدف تحلیل مدل پنج سرمایه معیشتی طرح آبادانی و پیشرفت بنیاد علوی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان قصرقند انجام شده است. همچنین این تحقیق به دنبال پاسخ به این سؤالات است:

- ۱- میزان هر یک از پنج سرمایه معیشتی در محدوده مورد مطالعه چقدر است؟
  - ۲- میزان برخورداری هر یک از روستاهای هدف در محدوده مورد مطالعه از پنج سرمایه معیشتی چقدر است؟
- تاکنون مطالعات متعددی در زمینه سرمایه‌های معیشتی و معیشت پایدار صورت گرفته است (جدول ۱).

افراد، تقویت آموزش و مهارت در کنار تأمین نیازهای اساسی استفاده کرد. از سوی دیگر، با توجه به مشکلات پیش‌روی معیشت پایدار مانند محرومیت، فقر، خدمات و تسهیلات نامناسب و اکوسیستم تخریب‌شده در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان قصرقند و وضعیت موجود آن‌ها، برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار روستایی لازم است برخلاف درک عمومی از توسعه که آن را صرفاً توسعه فیزیکی و اقتصادی تصور می‌کنند، پنج سرمایه اجتماعی، انسانی، مالی یا اقتصادی، زیرساختی- فیزیکی و طبیعی به‌طور هماهنگ و متعادل ایجاد یا بهبود یابند؛ بنابراین فعالیت‌ها هم‌بایستی در پنج بخش عمده یا زمینه کاری در جهت تأمین این پنج سرمایه و با رویکرد یکپارچه‌نگری برنامه‌ریزی شوند. این پنج نوع سرمایه پایدار، تأمین‌کننده کالا و خدمات برای ما هستند و برای ارتقاء کیفیت زندگی و پیشرفت و آبادانی بایستی

جدول ۱. پیشینه تحقیق در مورد سرمایه‌های معیشتی

محقق/سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
کانگ فویان و همکاران، ۲۰۱۹	تأثیر سرمایه معیشتی بر راهبردهای سازگاری: شواهدی از خانوارهای روستایی در ووشن بنر، چین	نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که میزان سرمایه معیشتی کشاورزان نقش مهمی در اتخاذ راهبردهای سازگاری در مورد تغییرات آب و هوایی دارد. به‌طور خاص، سرمایه طبیعی و سرمایه اجتماعی تأثیر مثبتی در تصمیمات کشاورزان در مورد راهکارهای سازگاری و تاب‌آوری با تغییرات آب‌وهوا دارند و سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی در مرحله بعدی قرار می‌گیرند.
لانگ پی‌چی و همکاران، ۲۰۱۲، ۲	نقش سرمایه معیشتی در شکل‌دادن به راهبردهای کشاورزی و درآمد تولیدکنندگان خرده‌فروشی لاستیک در جنوب تایلند	نقش سرمایه‌های معیشتی را در شکل‌دادن به راهبردهای مناسب تولیدات کشاورزی در جنوب تایلند مورد بررسی قرار داده‌اند. نویسندگان رابطه مثبت و معنی‌داری بین سطح دسترسی به سرمایه‌های معیشتی و سطح تنوع سیستم‌های کشاورزی کشف کرده‌اند. تنوع و ادغام سیستم‌های کشاورزی منجر به تولید و درآمد بیشتر مزرعه می‌شود. در پایان نویسندگان نتیجه می‌گیرند هرچقدر دسترسی به سرمایه‌های معیشتی در محدوده مورد مطالعه کمتر باشد، با تأسی از آن تولیدات و تنوع سیستم‌های کشاورزی کمتر است.
منلوسا و همکاران، ۲۰۱۹	راهبردهای معیشتی، دارایی‌های سرمایه و امنیت غذایی در روستاهای جنوب غربی اتیوپی	نویسندگان در این مقاله بر بررسی نقش سرمایه‌های معیشتی در افزایش امنیت غذایی روستاهای جنوب غربی اتیوپی پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد، باید در سیاست‌های غالب و رایج در زمینه افزایش امنیت غذایی

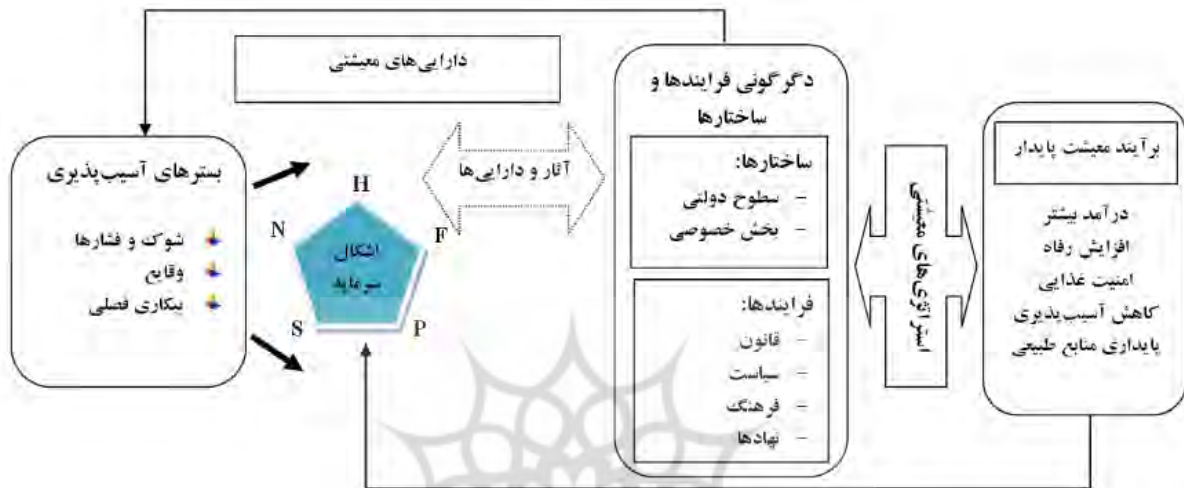
1 - Kuang, Foyuan., et al
 2 -Longpichai., et al
 3 -Manlosa, Aisa O., et al

تجدیدنظر کرد و به‌جای تمرکز بر افزایش بهره‌وری و تجاری‌سازی بر دارایی‌ها و سرمایه‌های معیشتی تأکید کرد.		
سرمایه و وضعیت معیشتی خانوارهای روستاهای هدف گردشگری را در پاسخ به نوسانات فصلی تجزیه و تحلیل کرده‌اند. این عاملی مهم برای خانوارهای روستایی است که در فعالیت‌های گردشگری ذی‌نفع هستند. در این مطالعه، از خانوارهای منطقه‌ی زیبایی جنوبی گوانگشی چین نظرسنجی به‌عمل آمده‌است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد خانوارهایی که سرمایه‌های معیشتی بیشتری دارند، درآمد آنان از فعالیت‌های گردشگری کمتر دستخوش تغییرات و نوسانات فصلی می‌شود.	سرمایه و راهبرد معیشت پایدار در خانوارهای روستاهای هدف گردشگری: یک چشم‌انداز فصلی	سوژن و همکاران، ۲۰۱۹
بهبود پایداری معیشت را براساس مدیریت منابع جنگلی توسط جامعه‌ی محلی و دولتی در چین تجزیه و تحلیل کرده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تحت همکاری دولت و ساکنان جامعه‌ی محلی، توسعه‌ی هماهنگ، بهبود معیشت پایدار و حفاظت از منابع جنگلی روندی مهم در آینده خواهد بود که باعث تغییر در وضعیت معیشت و بهبود آن می‌شود.	معیشت پایدار و مدیریت اجتماع‌محور منابع جنگلی چین: تغییر و بهبود	هایان چن، گانیش شیواکوتی، تینگ زو و داوید مادوکس، ۲۰۱۲
نتایج این مقاله نشان می‌دهد وضعیت پایداری معیشت در همه‌ی ابعاد معیشت پایدار در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه پایین است و از میان دارایی‌های معیشتی، دارایی‌های اقتصادی و فیزیکی تأثیر بیشتری بر معیشت پایدار ساکنان دارد.	تحلیل سطوح پایداری معیشت روستاییان (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان سقز)	مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۸
یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، سهم دارایی اجتماعی با میانگین رتبه‌های ۳/۵۹ از دیگر دارایی‌های معیشتی بیشتر بوده‌است. سپس به‌ترتیب دارایی فیزیکی، دارایی مالی، دارایی نهادی و در رتبه‌ی آخر، دارایی انسانی با میانگین رتبه‌ی ۱/۱۱ قرار دارد.	سنجش سطح دارایی معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان تابباد)	سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در بین پنج سرمایه‌ی معیشتی، ۳ سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌ی انسانی و سرمایه‌ی فیزیکی از نظر پایداری در حد متوسط و ۲ سرمایه‌ی مالی و طبیعی در وضعیت ناپایداری بالقوه (ضعیف) قرار دارند.	بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشتی و پایداری آن‌ها در خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان دنا)	شریفی و همکاران، ۱۳۹۶
نتایج این پژوهش نشان می‌دهد سرمایه‌ی اجتماعی با میانگین ۳/۵۹ بالاتر از حد متوسط (۳) بوده و بیشترین میزان معیشت در محدوده‌ی مورد مطالعه بوده‌است. در مقابل سرمایه‌ی مالی با میانگین (۱/۴۸) به‌طور معنی‌داری کمتر از حد متوسط بوده و کمترین میزان سرمایه‌ی معیشت در ناحیه‌ی قصرقند بوده‌است. به‌طور کلی به غیر از سرمایه‌ی اجتماعی، سایر سرمایه‌های معیشتی به‌طور معنی‌داری از حد متوسط کمتر بوده‌اند.	تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی موردشناسی: شهرستان قصرقند	بریمانی و همکاران، ۱۳۹۵
به بررسی جایگاه فعالیت‌های آبی‌پروری در معیشت پایدار روستایی پرداخته است. نتایج آن نشان می‌دهد وضعیت دارایی‌های معیشتی بین آبی‌پروران به‌ترتیب دارایی‌های انسانی، دارایی‌های فیزیکی، دارایی‌های اجتماعی، دارایی‌های مادی و طبیعی بوده‌است.	ارزیابی جایگاه آبی‌پروری در معیشت پایدار روستایی کشاورزان شهرستان زاهدان	شهرکی و شریف‌زاده، ۱۳۹۴

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

افزایش تاب‌آوری معیشتی سکونتگاه‌های روستایی توجه شده‌است. توجه به این مهم در این پژوهش با توجه به چهارچوب معیشت پایدار که توسط دیپارتمان توسعه بین‌المللی ترسیم و ارائه شده، صورت گرفته‌است (شکل ۱).

بررسی مطالعات انجام‌شده داخلی و خارجی در رابطه با پنج سرمایه معیشتی یا به‌عبارت‌دیگر معیشت پایدار روستایی نشان می‌دهد که بیشتر این مطالعات به‌صورت کلی انجام‌شده و کمتر به‌صورت یکپارچه‌نگری و سیستمی به ابعاد و مؤلفه‌های موضوع درجهت

شکل ۱. چهارچوب معیشت پایدار
(منبع: سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵)

شاخص‌های معیشت پایدار روستایی شامل ۵ مؤلفه اصلی انسانی، اجتماعی، طبیعی، زیرساختی و مالی است (Bhandari, 2013: 126) و افزایش تاب‌آوری معیشتی بدون توجه به این مؤلفه‌های اصلی در سکونتگاه‌های روستایی امکان‌پذیر نیست (Ellis, 1999: 7). همان‌طور که ذکر شد، در رویکرد معیشت پایدار، سرمایه‌های معیشتی شامل پنج سرمایه انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی-زیرساختی و طبیعی است که در ادامه به تشریح هر یک از آن‌ها پرداخته می‌شود.

سرمایه انسانی

در سال ۱۹۶۱ میلادی تئودوز شولتز، اصطلاح سرمایه انسانی^۱ را در نشریه «بررسی اقتصاد آمریکا» به‌کار برد.

1- Human Capital

مواد و روش‌ها

الف- مبانی نظری تحقیق

رویکرد معیشت پایدار از بستر نظریه گسترده توسعه روستایی (extensive rural development theory) برخاسته است. این رویکرد در دهه ۱۹۸۰ به‌عنوان یک رویکرد جدید در مبحث توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح شد. این رویکرد بر تفکر جامع و منسجم پیرامون کاهش فقر و دستیابی به توسعه روستایی تأکید کرده و به‌سرعت محبوبیت زیادی میان محققان و دست‌اندرکاران توسعه به‌دست آورد (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲). درواقع سرمایه‌های معیشت، هسته‌های مرکزی معیشت پایدار را شکل می‌دهند و برای جوامع فقیر محلی بنیادی به‌شمار می‌روند (قدیری معصوم و همکاران: ۱۳۹۴).

تعیین میزان فعلی سرمایه انسانی و امکان برنامه‌ریزی برای بهبود آن مؤثرند که می‌بایست در ارائه راهکارها در نظر گرفته شوند (قربانی، ۱۳۹۷).

سرمایه طبیعی

سرمایه طبیعی اصطلاحی است که برای موجودی منابع طبیعی به کار می‌رود و خدمات مفید (مانند: زمین، آب، جنگل‌ها، کیفیت هوا، حفاظت فرسایش، درجه تنوع، نرخ تغییر و غیره) برای معیشت از آن مشتق شده‌اند (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳). هر مجموعه انسانی سازمان یافته می‌بایست تا حدی به سرمایه‌های طبیعی و اثرات زیست محیطی آن‌ها تکیه کند. در هر مجموعه، مصرف انرژی و ایجاد ضایعات وجود دارد؛ بنابراین نیاز به آگاهی از محدودیت‌ها، برای استفاده از منابع محیط زیست طبیعی برای ممکن کردن استفاده پایدار وجود دارد. سرمایه طبیعی عامل اصلی شکل دهنده زندگی در یک محدوده بوده و بهره‌برداری حساب نشده انسان از این منبع ممکن است باعث لطمه خوردن به آن شود که در نهایت معیشت افرادی را که در آن منطقه زندگی می‌کنند، به خطر می‌اندازد (قربانی، ۱۳۹۷).

سرمایه فیزیکی - زیرساختی

سرمایه فیزیکی به زیرساخت‌های اساسی مانند جاده و کانال‌های آبرسانی و ابزارها و کالاهای تولیدی و سرمایه‌ای (مانند ماشین‌های اقبیل تراکتور و غیره) که برای پشتیبانی از معیشت مورد نیاز است، اشاره می‌کند. همچنین، سرمایه فیزیکی به محیط ساخته شده‌ای اشاره دارد که منازل مسکونی، مکان‌های عمومی، صنایع، پل‌ها، سدها، لنگرگاه‌ها و پناهگاه‌ها را شامل می‌شود. این سرمایه همچنین، شامل امکانات حیاتی نظیر برق، آب، تلفن و گاز می‌شود؛ به‌طور کلی سرمایه فیزیکی یکی از مهم‌ترین منابع ایجاد ظرفیت جامعه برای توسعه معیشت پایدار است و برای ایجاد

سرمایه انسانی بیشتر به دانش، مهارت‌ها و قابلیت‌هایی اطلاق می‌شود که تجسم آن، افزایش بهره‌وری کار افراد است (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۸: ۴۵۷). سرمایه انسانی در یک مجموعه روستایی شامل نیروی فعالی است که دارای دانش، مهارت و توان اجرای فعالیت برای گذران معیشت و ارتقاء سطح رفاه است. وجود نیروی جوان یا فعال، وجود انگیزه برای فعالیت، سطح سواد و تحصیلات، وجود مهارت‌های خاص حرفه‌ای را می‌توان به‌عنوان شاخص‌های قابل سنجش برای تخمین این سرمایه در یک روستا معرفی کرد. طبعاً به‌منظور ارتقاء سرمایه انسانی، می‌بایست وضعیت هریک از موارد فوق را با به‌کارگیری سیاست‌های کوتاه و بلندمدت ارتقاء بخشید. ایجاد انگیزه برای فعالیت، مستلزم ارزیابی وضعیت و شدت فعالیت فعلی روزانه مردان و زنان و برنامه‌ریزی برای بهبود همه‌جانبه فعالیت در روستا است؛ به‌عنوان مثال، با مدیریت زمان در حال سپری شدن برای انجام کارهای روزانه و انجام بیشترین فعالیت در کمترین زمان ممکن و اختصاص زمان بیشتر به فعالیت‌های درآمدزا تفریحی و کسب مهارت و... می‌تواند باعث تقویت سرمایه انسانی روستا شود و به‌صورت مخالف نیز اشتغال تمام‌وقت به فعالیت‌های روزمره با بازدهی پایین به تدریج باعث تحلیل و فرسودگی سرمایه‌های انسانی و عدم تمایل جوانان به ادامه فعالیت‌های روستایی و فراموش شدن بسیاری از حرفه‌ها و مهارت‌ها و دانش بومی مدیریت معیشت روستایی خواهد شد. از سوی دیگر، فراهم کردن امکانات برای فراگیری مهارت‌های لازم معیشتی و زیرساخت‌های تحصیلی و رفاهی به‌منظور حفظ اقامت جوانان در روستا و ارتقاء سطح تحصیلی ایشان ضرورت می‌یابد. وجود اماکن شاخص در روستا، مطالعه سبک زندگی، ریخت‌شناسی روستا و خانه‌ها، در نظر گرفتن وضعیت مسیر عبور و مرور و بسیاری موارد دیگر، در

هر یک به تنهایی کار می‌کردند (Coleman, 1998: 98). پاتنام معتقد است که سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از انجمن‌های افقی بین مردم است و اشاره می‌کند که سرمایه اجتماعی به ویژگی‌های سازمان اجتماعی همانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد بستگی دارد که هماهنگی و همکاری را برای منافع متقابل تسهیل می‌کنند (Putnam, 1994: 9). پیر بورديو، سرمایه اجتماعی را تجميع منابع واقعی و بالقوه می‌داند که با مالکیت شبکه‌ای بادوام از روابط کمابیش نهادی شده ارتباط دارند. برخورد بورديو با مفهوم سرمایه اجتماعی ابزاری است و بر مزیت‌های حاصل از آن برای مالکان تأکید دارد. برخلاف رویکردهای ساختارگرایی کلمن و پاتنام، بورديو رویکردی فردگرایانه به سرمایه اجتماعی اتخاذ کرده‌است. او افراد و کنش‌های واسطه‌ای آنان و همچنین مفهوم تضاد را به‌عنوان نمودی از این ذهنیت موردتوجه قرار می‌دهد (O'Brien & ó Fathaigh, 2005: 65-76). فوکویاما نیز عقیده دارد سرمایه اجتماعی یک هنجار غیررسمی است که عملکرد همکاری بین افراد را ارتقاء می‌بخشد. در حوزه اقتصادی، هزینه‌های معاملات را کاهش و در حوزه سیاسی، نوع زندگی اجتماعی را ارتقاء می‌بخشد (Fukuyama, 2001: 11). مهم‌ترین مفهوم فوکویاما در بحث از سرمایه اجتماعی شعاع اعتماد ۵ است. از نظر وی تمامی گروه‌های اجتماعی دارای میزان خاصی از شعاع اعتمادند که به معنای میزان گستردگی دایره همکاری و اعتماد متقابل میان اعضای یک گروه است (غفاری و حبیب‌پور گتایی، ۱۳۹۴: ۲۴۴). به‌طور کلی سرمایه اجتماعی مفهومی چندبُعدی است که دلالت‌های متفاوت و تعاریف چندی از آن وجود دارد. با وجود تفاوت‌های گاه فاحش دلالت‌های این تعاریف، دو مقوله مشترک را می‌توان پیوسته تشخیص داد: ۱-

ساختارهای صحیح در جامعه، به‌خصوص، در تسهیل فرایند استفاده از ظرفیت‌ها و سایر دارایی‌های موجود در محیط‌های روستایی، لازم است (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۶).

سرمایه اقتصادی - مالی

سرمایه اقتصادی^۱، دارایی‌های مرسوم اقتصادی مانند پول، یا مالکیت خانه و ماشین است (بودات و معروفی، ۱۳۹۶: ۱۵۱). همچنین دارایی‌های یک مجموعه که قابل دادوستد است؛ از جمله (اما نه محدود به) سهام، اوراق بهادار، اوراق بانکی سهام، سکه و... سرمایه مالی اطلاق می‌شود. سرمایه مالی از شاخص‌های اولیه و سنتی برای سنجش موفقیت عملکرد یک مجموعه و اولین راه‌حل برای گزارش‌دهی به ذی‌نفعان است (قربانی، ۱۳۹۷: ۴۷).

سرمایه اجتماعی

در علوم اجتماعی معمولاً سه مؤلفه اعتماد اجتماعی^۲، انسجام اجتماعی^۳ و مشارکت اجتماعی^۴ که در یک رابطه متعامل قرار می‌گیرند و هر کدام تقویت‌کننده دیگری‌اند، از مؤلفه‌ها و شاخص‌های اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. بر کسی پوشیده نیست که توسعه منابع انسانی در کنار سرمایه اجتماعی، در توسعه مشارکت آحاد مردم از هر قشری، عامل کلیدی و پیش‌شرط ضروری برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است (ازکیا و حسنی، ۱۳۸۸). از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی در ساختار روابط افراد و کنشگران تجسم می‌یابد و در نتیجه امری ناملموس است. این امر از طریق تشکیل روابط اجتماعی طی زمان ممکن می‌شود و افراد را قادر می‌سازد به میزان بیشتر و به نحو بهتری به منافعشان برسند تا نسبت به زمانی که

- 1- Economic capital
- 2- Social Trust
- 3 - Social cohesion
- 4 - Social participation

5- Radius of trust

مدل مفهومی تحقیق با توجه به مطالب ارائه شده، ادبیات تحقیق و شرح خدمات طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند در قالب شکل شماره ۲ نمایش داده می‌شود.

تسهیل و گسترش روابط اجتماعی با توجه به اهمیت این روابط برای ساماندهی بهینه زندگی اجتماعی؛ ۲- نتایج مطلوب ناشی از کاربرد این روابط تسهیل شده برای ایجاد و انسجام اجتماعی و رفاه (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۸: ۴۵۲). در نهایت

شکل ۲- مدل مفهومی تحقیق
(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹)

مورد مطالعه در برخورداری از پنج سرمایه معیشتی، از مدل جمع وزنی (WSM₂) استفاده شده است. روایی پرسش‌نامه‌های تحقیق حاضر پس از تهیه پرسش‌نامه‌ها، توسط خبرگان و متخصصان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی صاحب‌نظر در مورد موضوع مورد بررسی و با اجرای نظرخواهی از آن‌ها انجام شده است. پایایی پرسش‌نامه نیز از طریق آلفای کرونباخ ۰/۸۷۳ به دست آمده است که گویای پایایی مناسب سؤالات پرسش‌نامه است. همچنین برای بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شده است ($p \leq 0/5$) که نشانگر توزیع نرمال داده‌ها است؛ بنابراین از آزمون‌های پارامتریک استفاده می‌شود. به‌طور کلی سطح دارایی‌های هر یک از پنج سرمایه معیشتی در

ب- روش‌شناسی

تحقیق حاضر نوعاً کاربردی و از نظر ماهیت و روش بررسی توصیفی-تحلیلی است. روش‌ها و ابزار گردآوری اطلاعات این تحقیق شامل مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (تکمیل پرسشنامه پنج سرمایه توسط تسهیل‌گران طرح توان‌افزایی) است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های به دست آمده، از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار SPSS و مدل‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه^۱ استفاده شده است. در این پژوهش از روش‌های آمار توصیفی شامل اندازه‌های پراکندگی (میانگین، واریانس و انحراف معیار) و آمار استنباطی (T تک‌نمونه‌ای و ضریب همبستگی پیرسون) و همچنین برای اولویت‌بندی و رتبه‌بندی سکونتگاه‌های روستایی

سکونتگاه‌های روستایی شهرستان قصرقند در ۵ بُعد انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی (زیرساختی)، مالی - اقتصادی و ۲۰ مؤلفه مطابق با جدول شماره ۲ از دیدگاه واحدهای تحلیل سنجیده شده‌است.

جدول ۲. شاخص‌های ارزیابی براساس مدل پنج سرمایه

انواع سرمایه	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	
انسانی	نیروی کار	میزان بهره‌برداران در حوزه‌های مختلف (صنعت کشاورزی، خدمات)	
		میزان افراد بیکار	
		میزان افراد بیکار دارای مهارت و تخصص	
		میزان متقاضیان بازار کار در افق طرح	
		میزان سطح تحصیلات افراد خانوار	
	دانش	آموزش و مهارت	میزان افراد بامهارت در حوزه‌های (صنعت، کشاورزی، خدمات)
			میزان افراد با توانایی انتقال مهارت به دیگران
			میزان افراد دارای بیش از یک نوع مهارت (تنوع درآمد)
		تغذیه و بهداشت	دسترسی خانوار به زیرساخت‌های بهداشتی (بیمارستان تخصصی، درمانگاه، مرکز بهداشت، خانه بهداشت و داروخانه)
	دسترسی به آب سالم و بهداشتی		
	وضعیت پسماند و دفع زباله		
	مصرف مناسب مواد پروتئینی و میوه و سبزیجات در طول هفته		
اجتماعی	مشارکت اجتماعی	میزان مشارکت مردم در کارهای جمعی مانند مراسم و مناسبت‌ها	
		میزان مشارکت مردم در انجام فعالیت‌های عمرانی	
		میزان همکاری در فعالیت‌های رایج در روستا (کشاورزی و دامپروری)	
		عضویت در تعاونی‌های فعال روستا	
		میزان مشارکت در تشکلات و تصمیم‌گیری‌های جمعی	
	اعتماد اجتماعی	میزان رضایت از محل زندگی (روستا)	
		میزان پایداری اهالی روستا به قول و قرارشان	
		میزان مراجعه مردم به یکدیگر در مورد مسائل و مشکلاتشان	
		میزان اعتماد به دهیاری	
		میزان اعتماد به اعضای شورای اسلامی روستا	
انسجام اجتماعی	میزان روابط صمیمانه اهالی روستا با یکدیگر		
	میزان مشورت اهالی روستا با یکدیگر در مورد کارهای مهم		
	میزان کمک مالی اهالی روستا به یکدیگر برای حل مشکلات		
	میزان پایبندی به آداب و رسوم قومی و مذهبی در بین اهالی روستا		
طبیعی	کشاورزی	سطح اراضی کشاورزی زراعی آبی و دیم، میزان محصول	
		سطح اراضی کشاورزی باغی آبی و دیم، میزان محصول	
		میزان حاصلخیزی اراضی	
	دام و طیور	تعداد دام سبک و سنگین و نوع	
		میزان تولیدات حوزه دام به تفکیک	
		میزان تولید محصولات به تفکیک	
	شیلات و زنبورداری	وجود آب و هوای سالم	
		وجود جاذبه‌های طبیعی و گردشگری	
	منابع طبیعی	میزان دسترسی به آب	
		وضعیت کیفیت آب	

بخش سرمایه‌های معیشتی مناطق روستایی موردشناسی: شهرستان قصرقند

میزان چاه، قنات و چشمه دایر	خدمات و امکانات اساسی	فیزیکی (زیرساختی)
دسترسی به امکانات اولیه مانند آب لوله‌کشی، انرژی برق، گاز		
دسترسی به تلفن ثابت و همراه و اینترنت		
دسترسی به پست و بانک		
دسترسی به شبکه دفع فاضلاب		
دسترسی به جاده و راه مناسب به شهر و بازارهای تأمین مواد اولیه با خدمات تولید		
دسترسی به وسیله مناسب حمل‌ونقل به شهر	خدمات اجتماعی	
دسترسی به خدمات آموزشی دبستان (دخترانه و پسرانه)		
دسترسی به خدمات آموزشی دبیرستان (دخترانه و پسرانه)		
دسترسی به خدمات بهداشتی		
دسترسی به تعمیرگاه ماشین‌آلات و لوازم تولیدی عمومی		
دسترسی به فروشگاه‌های لوازم و ادوات تولیدی مانند ابزارهای کشاورزی، سموم، نگهداری دام، وسایل الکترونیکی		
دسترسی به مراکز خرید و فروش و فراوری محصولات	مسکن	
میزان مساحت زیربنای منزل مسکونی		
میزان اتاق‌های واحد مسکونی		
استفاده از مصالح مقاوم در ساخت خانه		
وجود حمام و سرویس بهداشتی مناسب در واحد مسکونی		
میزان هزینه خانواده در طول ماه		
رضایت نسبی از میزان درآمد (مکفی بودن)	درآمد و هزینه	مالی-اقتصادی
میزان پس‌انداز سالیانه	پس‌انداز	
امکان دریافت وام قرض‌الحسنه خانوادگی یا محلی	دسترسی به تسهیلات مالی	
امکان دریافت وام‌های بانکی و تعداد وام‌های دریافتی		
امکان تأمین ضمانت وام		
میزان خانواده‌هایی که وسیله نقلیه شخصی دارند	وسیله نقلیه	
دسترسی مناسب به بازارهای فروش خارج از روستا دارند	دسترسی به بازار	
دسترسی به بازارهای اصلی فروش محصولات روستا و شناخت بازارهای بالقوه		

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

در نظر گرفته شد. سپس در مرحله دوم، با روش نسبت به اندازه (PPS۱) حجم نمونه نهایی (اصلاح شده) به نسبت تعداد جمعیت هر روستا به صورت تصادفی انتخاب شد (جدول شماره ۳). در واقع انتخاب نمونه‌ها با در نظر گرفتن درصد توزیع آن‌ها، با استفاده از نمونه‌گیری ترکیبی تصادفی شامل نمونه‌گیری نسبی یا طبقه‌ای در مرحله اول و سپس تصادفی صورت گرفته است.

جامعه آماری این پژوهش، ۳۰ روستای هدف طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند و در سطح سه بخش مرکزی، ساربوک و تلنگ، برابر با ۶۴۸۶ خانوار و ۲۵۷۷۴ نفر را شامل می‌شود. با توجه به اهداف تحقیق و موضوع مورد بررسی (سنجش سرمایه‌های معیشتی) برای تعیین حجم نمونه تصادفی به منظور تکمیل پرسشنامه‌ها در سطح هر روستا، در مرحله اول از طریق فرمول کوکران و فرمول تعدیل آن برای جامعه آماری با سطح اطمینان ۹۵٪ درصد و دقت احتمالی ۵ درصد و پیش‌برآورد واریانس $S^2 = ۰/۲۵$ حجم نمونه برابر با $(n=۳۴۶)$

جدول ۳. روستاهای مورد مطالعه و حجم نمونه آن‌ها

بخش تلنگ			بخش ساروبوک			بخش مرکزی		
حجم نمونه	تعداد خانوار	نام روستا	حجم نمونه	تعداد خانوار	نام روستا	حجم نمونه	تعداد خانوار	نام روستا
۱۲	۲۳۱	دیرمان	۱۱	۱۵۶	کوشوک	۱۰	۶۵	شادیکور
۱۰	۱۳۸	تلنگ	۱۱	۱۷۲	لوریانی	۱۴	۳۰۰	هلونچکان
۱۱	۱۵۹	حاجی بازار	۱۳	۲۵۵	دزبن	۱۰	۱۲۰	کوشات سوم
۱۰	۱۳۸	شیرمحمدبازار	۱۳	۲۵۷	حاجی اباد	۱۰	۱۵۲	گرداک
۱۰	۱۰۹	چرک	۱۴	۳۸۲	چندوکان	۱۰	۶۳	جنگل
۱۰	۱۴۸	دنسرتلنگ	۱۳	۲۵۹	بگ	۱۹	۷۱۰	هیت
۱۳	۲۶۷	روسرشارگ	۱۳	۲۵۰	توکل	۱۲	۲۰۶	چوت آباد
۱۱	۱۶۱	دنسرتشارگ	۱۰	۱۲۸	کلمت	۱۰	۱۰۰	کریم آباد
۱۰	۹۳	گوگدیم شارگ	۱۶	۵۸۰	حمیری	۱۰	۱۳۴	زین‌الدینی
۱۰	۱۲۱	گتیوان	۱۰	۲۰۹	هزاری	۱۰	۴۲۳	پاسک

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

یافته‌های توصیفی

وضعیت سواد، ۱۰/۶ درصد بی‌سواد، ۱۵/۶ درصد ابتدایی، ۱۲/۹ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۱۷/۹ درصد دارای تحصیلات دبیرستان، ۲۸/۵ درصد دارای دیپلم و ۱۴/۴ درصد نیز بالاتر از دیپلم هستند. از نظر وضعیت اشتغال، ۱۰/۳ درصد بیکار، ۷/۱ کشاورز و دامدار، ۲۴/۴ درصد خانه‌دار، ۶/۵ درصد در مشاغل خدماتی، ۲۲/۴ کارمند و ۲۹/۴ درصد هم در سایر مشاغل همانند ماهیگیری و پرورش میگو و مشاغل کاذبی مانند قاچاق سوخت فعالیت دارند (جدول شماره ۴).

بررسی یافته‌های توصیفی به‌دست‌آمده از پرسشنامه‌های وضعیت پنج سرمایه نشان می‌دهد که ۷۲ درصد از پاسخ‌گویان در محدوده مورد مطالعه مرد و ۲۸ درصد نیز زن بوده‌اند. بررسی وضعیت میانگین سن واحدهای تحلیل نشان می‌دهد که از ۳۴۶ عضو صندوق‌ها، حدود ۲۳/۵ درصد بین ۱۵-۲۵ سال، حدود ۴۲/۴ درصد بین ۲۶-۳۵ سال، حدود ۲۲/۶ درصد بین ۳۶-۴۵ سال، حدود ۶/۸ درصد بین ۴۶-۵۵ سال و حدود ۴/۷ درصد بیشتر ۵۶ سال هستند. از نظر

جدول ۴. یافته‌های توصیفی واحدهای تحلیل

ویژگی عمومی	گروه‌ها	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۲۴۹	۷۲
	زن	۹۷	۲۸
	جمع	۳۴۶	۱۰۰
گروه‌های سنی	۱۵ ^۱ -۲۵	۸۱	۲۳/۵
	۲۶-۳۵	۱۴۷	۴۲/۴
	۳۶-۴۵	۷۸	۲۲/۶
	۴۶-۵۵	۲۴	۶/۸
	بالای ۵۶ سال	۱۶	۴/۷
	جمع	۳۴۶	۱۰۰

۱- به‌دلیل ویژگی‌های فرهنگی و پایین بودن سن ازدواج در محدوده مورد مطالعه، این گروه سنی نیز به‌عنوان بخشی از واحدهای تحلیل در نظر گرفته شده‌است.

بخش سرمایه‌های معیشتی مناطق روستایی موردشناسی: شهرستان قصرقند

۱۰/۶	۳۶	بی‌سواد	تحصیلات
۱۵/۶	۵۳	ابتدایی	
۱۲/۹	۴۴	راهنمایی	
۱۷/۹	۶۱	دبیرستان	
۲۸/۵	۹۸	دیپلم	
۱۴/۵	۵۰	بالتر از دیپلم	
۱۰۰	۳۴۶	جمع	وضعیت اشتغال
۱۰/۳	۳۵	بیکار	
۷/۱	۲۴	کشاورزی و دامداری	
۲۴/۴	۸۴	خانه‌دار	
۶/۵	۲۲	مشاغل خدماتی	
۲۲/۴	۷۷	کارمند	
۲۹/۴	۱۰۱	سایر مشاغل	
۱۰۰	۳۴۶	جمع	

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

فیزیکی-زیرساختی با میانگین ۱/۶ و سرمایه مالی با میانگین ۱/۴ در ضعیف‌ترین وضعیت قرار می‌گیرند. به‌طور کلی وضعیت ۵ سرمایه معیشتی (انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی (زیرساختی)، مالی-اقتصادی) در سطح روستاهای هدف شهرستان قصرقند با میانگین کلی ۲/۰۶ در سطح ضعیفی قرار دارد.

مطابق با نتایج درج شده در جدول شماره ۵، در رابطه با میانگین نظرات واحدهای تحلیل در خصوص وضعیت شاخص‌های پنج سرمایه در سطح روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند، شاخص‌های میزان سرمایه اجتماعی با میانگین ۳/۱ در مناسب‌ترین وضعیت و شاخص‌های میزان سرمایه

جدول ۵. میانگین، واریانس و انحراف معیار شاخص‌های پنج سرمایه

روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت			شاخص
انحراف معیار	واریانس	میانگین	
۰/۶۱۷	۰/۴۶۷	۲/۳	سرمایه انسانی
۰/۷۶۴	۰/۴۴۸	۳/۱	سرمایه اجتماعی
۰/۵۶۹	۰/۳۱۶	۱/۹	سرمایه طبیعی
۰/۴۷۳	۰/۲۷۲	۱/۶	سرمایه فیزیکی (زیرساختی)
۰/۵۲۰	۰/۲۱۱	۱/۴	سرمایه مالی-اقتصادی
۰/۴۰۹	۰/۳۶۲	۲/۰۶	۵ سرمایه معیشتی

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

همچنین همبستگی درونی بین شاخص‌های ۵ سرمایه معیشتی با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون مورد بررسی قرار گرفت. نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد، سطح معنی‌داری آماره T کمتر از ۰/۰۵ است (Sig=۰/۰۰۰)؛ بنابراین باید به مقادیر کران بالا و پایین هر یک از شاخص‌های پنج سرمایه توجه کرد. اگر مقدار شاخصی

یافته‌های استنباطی

در این مرحله به منظور تجزیه و تحلیل میزان ۵ سرمایه معیشتی در میان روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت روستایی شهرستان قصرقند گویند هر یک از مؤلفه‌های اصلی ۵ سرمایه معیشتی با هم ترکیب و سپس توسط آزمون T تک‌نمونه‌ای ارزیابی شدند.

شاخص سرمایه انسانی، سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی و سرمایه مالی منفی و پایین تر از حد متوسط نظری ارزیابی می‌شود و همان‌گونه که ذکر شد به‌طور کلی میزان پنج سرمایه معیشتی در میان روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت در سطحی ضعیف (۲/۰۶) قرار دارد. در این رابطه سرمایه انسانی به علت بهبود نسبی سطح تحصیلات و امکانات آموزشی در سال‌های اخیر، مطلوب‌تر و سرمایه اقتصادی به دلیل ضعف منابع درآمدی، عدم‌بازدهی فعالیت‌های کشاورزی به دلیل خشکسالی‌های مکرر، عدم‌تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و حمایت ناچیز دولت از اقتصاد روستایی نامطلوب‌تر ارزیابی می‌شود.

منفی و کمتر از حد متوسط نظری ($\text{Test Value} = 3$) باشد، وضعیت نامناسب است. در میان شاخص‌های موردبررسی با توجه به مقدار عددی آزمون T تنها کران‌های بالا و پایین شاخص سرمایه اجتماعی مثبت و بیشتر از حد متوسط نظری (۳) ارزیابی می‌شوند. شایان‌ذکر است از مهم‌ترین دلایل اینکه میزان سرمایه اجتماعی بالاتر از حد متوسط قرار دارد، می‌توان به پایبندی اهالی روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت به قول و قرارشان، مشورت با یکدیگر در مورد کارهای مهم روستا، پایبندی به آداب و رسوم و مذهب، مشارکت در کارهای گروهی و جمعی، مشارکت در فعالیت‌های باغداری و دامپروری و کمک مالی به یکدیگر برای حل مشکلات اقتصادی اشاره کرد. کران‌های بالا و پایین سایر شاخص‌ها یعنی چهار

جدول ۶. ارزیابی شاخص‌های پنج سرمایه با آزمون t تک‌نمونه‌ای

Test Value = 3							۵ سرمایه
سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t مقدار	میانگین	
کران پایین	کران بالا						
-۰/۳۱۸	-۰/۴۴۸	-۰/۳۸۳	۰/۰۰۰	۳۴۵	-۹/۱۳	۲/۳	سرمایه انسانی
۰/۱۶۵	۰/۳۰۸	۰/۲۳۷	۰/۰۰۰	۳۴۵	۶/۵۳	۳/۱	سرمایه اجتماعی
-۰/۲۷۲	-۰/۱۰۴	-۰/۱۸۸	۰/۰۰۰	۳۴۵	-۵/۱۲	۱/۹	سرمایه طبیعی
-۰/۳۱۸	-۰/۳۱۹	-۰/۲۶۸	۰/۰۰۰	۳۴۵	-۹/۱	۱/۶	سرمایه فیزیکی
-۰/۱۳۴	-۰/۲۴۷	-۰/۱۹۱	۰/۰۰۰	۳۴۵	-۷/۳۴	۱/۴	سرمایه مالی

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

بنابراین با افزایش یکی از شاخص‌ها در میان روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت این شهرستان سایر شاخص‌ها نیز به تاسی از آن افزایش پیدا خواهد کرد و عکس قضیه نیز صادق است. در این میان بیشترین همبستگی بین شاخص میزان سرمایه انسانی و میزان سرمایه اجتماعی (۰/۶۹۹) و کمترین آن بین میزان سرمایه اجتماعی و میزان سرمایه طبیعی (۰/۱۴۹) برقرار است. همچنین بین میزان سرمایه انسانی و

یافته‌های حاصل از آزمون همبستگی پیرسون (جدول ۷) بیانگر وجود همبستگی درونی مثبت و معنادار ($\text{Sig} = ۰/۰۰۰$) ۵ شاخص سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی و سرمایه مالی در میان سکونتگاه‌های روستایی هدف طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند است. این همبستگی درونی در بین همه شاخص‌های اصلی سنجش پنج سرمایه معیشتی مثبت و مستقیم است؛

برعکس. علاوه بر این، همبستگی میان میزان سرمایه طبیعی و سرمایه فیزیکی (۰/۲۲۶) و میزان سرمایه فیزیکی-زیرساختی و سرمایه اقتصادی (۰/۱۶۰) تأیید می‌شود که نشان‌دهنده تأثیر و تأثر مثبت و مستقیم هریک از شاخص‌های یادشده بر دیگری است.

سرمایه اقتصادی (۰/۵۸۶) و میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی (۰/۵۸۳) همبستگی نسبی بیشتری وجود دارد؛ بدین معنی که با افزایش میزان سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه میزان سرمایه اقتصادی نیز بیشتر خواهد بود و

جدول ۷. بررسی همبستگی درونی شاخص‌های پنج سرمایه

شرح	سرمایه انسانی	سرمایه اجتماعی	سرمایه طبیعی	سرمایه فیزیکی (زیرساختی)	سرمایه مالی - اقتصادی
سرمایه انسانی	ضریب همبستگی	۱	۰/۱۷۴**	۰/۱۸۷**	۰/۵۸۶**
	سطح معناداری	--	۰/۰۰۴	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی	--	۰/۱۴۹**	۰/۱۶۳**	۰/۵۸۳**
	سطح معناداری	--	۰/۰۰۸	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰
سرمایه طبیعی	ضریب همبستگی	--	۱	۰/۲۲۶**	۰/۲۷۰**
	سطح معناداری	--	--	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
سرمایه فیزیکی (زیرساختی)	ضریب همبستگی	--	--	۱	۰/۱۶۰**
	سطح معناداری	--	--	--	۰/۰۰۶
سرمایه مالی - اقتصادی	ضریب همبستگی	--	--	--	۱
	سطح معناداری	--	--	--	--

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

که در آن $AWSM$ مجموع امتیاز در خصوص بهترین گزینه، N تعداد شاخص‌های تصمیم‌گیری، q_{ij} ارزش واقعی i ام آلترناتیو تحت j ام شاخص و w_j نیز وزن اهمیت j ام شاخص است (پور طاهری، ۱۳۹۳: ۱۵۹). گام‌های این مدل در جهت رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه به شرح زیر انجام شده است. گام اول: تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری است. در این ماتریس، در ستون‌ها شاخص‌های ۵ سرمایه و در ردیف‌ها نیز روستاهای مورد مطالعه قرار می‌گیرند (جدول ۸).

در ادامه برای رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه در برخورداری از پنج سرمایه معیشتی از مدل جمع وزنی (WSM) استفاده شده است. شاید بتوان مدل جمع وزنی را بهترین روش تصمیم‌گیری چند شاخصه تلقی کرد که برای اولین بار در سال ۱۹۵۷ محققان و برنامه‌ریزان اقتصادی، از آن در جهت انتخاب سیاست‌های سرمایه‌گذاری در بخش تجارت استفاده کردند (پورطاهری، ۱۳۹۳: ۱۵۸). اگر در این مدل M گزینه و N شاخص وجود داشته باشد، پس بهترین گزینه آن است که براساس تابع زیر بیشترین جمع را به خود اختصاص داده باشد:

$$AWSM = \max \sum_{j=1}^N q_{ij} w_j$$

جدول ۸. ماتریس تصمیم‌گیری رتبه‌بندی روستاها بر حسب سطح دارایی پنج سرمایه معیشتی

سرمایه انسانی	سرمایه اجتماعی	سرمایه طبیعی	سرمایه فیزیکی	سرمایه مالی	
۱/۷	۲/۸	۱	۱	۱	دنسر تلنگ
۱/۹	۲/۸	۱	۱	۱	دنسر شارک
۱/۹	۲/۹	۱	۱	۱	دیرمان
۱/۹	۲/۸	۱	۱	۱	تلنگ
۱/۶	۲/۵	۱	۱	۱	چرک
۱/۹	۲/۷	۱	۱	۱	شیرمحمد بازار
۱/۶	۲/۲	۱	۱	۱	گتیوان
۲	۲/۸	۱/۱	۱	۱	روسر شارک
۲	۲/۸	۱	۱	۱	گوگدیم شارک
۱/۸	۲/۳	۱	۱	۱	حاجی بازار
۲/۱	۳/۲	۱	۱	۱	حاجی آباد
۲/۲	۳/۵	۱/۱	۱	۱	چندوکان
۲/۱	۳/۱	۱/۲	۱	۱	کوشوک
۲/۴	۳/۴	۱/۲	۱	۱/۳	بگ
۲	۲/۹	۱	۱	۱	توکل
۲	۳/۲	۱	۱	۱	هزاره ای
۲	۳/۱	۱	۱	۱	کلمت
۲/۱	۳/۲	۱	۱	۱	حمیری
۲	۳/۱	۱	۱	۱	لوریانی دنسر
۲/۳	۳/۲	۱	۱/۱	۱	دزبن
۲/۱	۳/۲	۱	۱/۲	۱	چوت آباد
۲	۳/۱	۱	۱	۱	کریم آباد
۲	۳	۱	۱	۱	جنگل
۲	۳/۱	۱	۱	۱	شادیگور
۲/۱	۳/۱	۱	۱	۱	هلونچکان
۲	۳/۱	۱	۱	۱	زین‌الدینی
۲	۳	۱	۱	۱	کوشات سوم
۲	۳/۱	۱	۱	۱	گرداک
۲	۳/۲	۱	۱/۱	۱	پاسک
۲/۵	۳/۷	۱/۳	۱/۲	۱/۱	هیت

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

گام سوم: تعیین وزن و درجه اهمیت هر شاخص است. به منظور بیان اهمیت نسبی هر یک از شاخص‌ها باید وزن نسبی آن‌ها را تعیین کرد. در تحقیق حاضر از روش آنتروپی شانون برای تعیین وزن شاخص‌ها استفاده شده است (عیسی‌لو و همکاران، ۱۳۹۶: ۶)، همچنین وزن هر شاخص از طریق روش دلفی تعیین و به هر شاخص تخصیص داده شده است. باید در نظر

گام دوم: مرحله بعد، نرمال‌سازی داده‌ها است که از طریق تقسیم آن داده بر روی مجموع کل داده‌ها در آن شاخص حاصل می‌شود (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۷) و فرمول آن به صورت زیر است.

$$n_{ji} = \frac{x_{ji}}{\sum_1^m x_{ji}}$$

گام پنجم: داده‌های وزنی با هم جمع می‌شوند و ضرایب مربوط به هر گزینه به دست می‌آید و در نهایت براساس مقدار Aws_m روستاها رتبه‌بندی می‌شوند. گزینه دارای مقدار Aws_m بیشتر در رتبه بالاتر قرار می‌گیرند و مقادیر Aws_m کوچک‌تر به معنی رتبه پایین‌تر است (جدول ۹).

داشت که مجموع وزن معیارها برابر یک باشد (عطایی، ۱۳۸۹: ۵۵).

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

گام چهارم: مقادیر نرمال شده در وزن هر شاخص که به روش آنتروپی به دست آمده‌است، ضرب می‌شوند که به آن ماتریس داده‌های وزنی نیز می‌توان گفت (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۷).

جدول ۹. رتبه‌بندی سطوح برخورداری پنج سرمایه براساس مدل WSM

رتبه	میزان برخورداری	میانگین مجموع امتیاز	مجموع امتیاز مدل جمع وزنی	سکونتگاه روستایی	بخش
۳	بسیار محروم	۰/۰۴۵۹	۰/۰۵۴	دنسر تلنگ	بخش تلنگ
			۰/۰۵۶	دنسر شارک	
			۰/۰۵۷	دیلمان	
			۰/۰۵۶	تلنگ	
			۰/۰۴۰	چرک	
			۰/۰۵۵	شیرمحمد بازار	
			۰/۰۳۶	گتبیوان	
			۰/۰۵۱	روسر شارک	
			۰/۰۵۰	گوگدیم شارک	
۰/۰۴۰	حاجی بازار				
۱	نیمه برخورداری	۰/۱۸۳۳	۰/۲۲۳	حاجی آباد	بخش ساریوک
			۰/۲۳۹	چندوکان	
			۰/۲۳۵	کوشوک	
			۰/۲۵۴	بگ	
			۰/۱۲۱	توکل	
			۰/۱۲۸	هزاره‌ای	
			۰/۱۱۶	کلمت	
			۰/۱۹۳	حمیری	
			۰/۱۱۶	لوریانی دنسر	
۰/۲۰۸	دزین				
۲	محروم	۰/۱۵۱۶	۰/۱۹۷	چوت آباد	بخش مرکزی
			۰/۱۱۶	کریم آباد	
			۰/۰۸۶	جنگل	
			۰/۱۱۶	شادیگور	
			۰/۱۲۸	هلونچکان	
			۰/۱۱۶	زین الدینی	
			۰/۰۸۶	کوشات سوم	
			۰/۱۱۶	گرداک	
			۰/۱۹۳	پاسک	
۰/۳۶۲	هیئت				

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

بر اساس مقدار نهایی مدل جمع وزنی همان طور که مشاهده می‌شود، به لحاظ برخورداری از دارایی‌های پنج سرمایه معیشتی، روستای هیت در رتبه نخست و روستای گتیوان در رتبه آخر این اولویت‌بندی قرار می‌گیرند. همچنین بر اساس میانگین مجموع امتیاز در سه بخش مرکزی، ساربوک و تلنگ می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر روستاهای بسیار محروم شهرستان قصرقند در زمینه دارایی‌های پنج سرمایه معیشتی در بخش تلنگ قرار دارند. شایان ذکر است در این بخش سطح سواد و دسترسی به امکانات آموزشی به خصوص برای زنان به شدت پایین است. روستاهای این بخش به لحاظ دسترسی به امکانات آموزشی و سطح سواد دوری و نزدیکی به سکونتگاه‌های شهری از جمله شهر قصرقند به عنوان مرکز شهرستان در فاصله بیشتری قرار دارند؛ همچنین به لحاظ دسترسی به راه ارتباطی مناسب نیز با چالش اساسی روبه‌رو است و به همین علت، روستاهای واقع در این بخش به لحاظ دسترسی به دارایی‌های معیشتی و به تاسی از آن تاب‌آوری معیشتی وضعیت مناسبی ندارند و به لحاظ رتبه‌بندی در رتبه آخر رتبه‌بندی و پس از روستاهای بخش ساربوک و مرکزی قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

کارشناسان هنگام تحلیل تعریف متعارف توسعه پایدار، این مطلب را بر زبان می‌آورند که تأمین نیازهای نسل کنونی بدون تهدید امکان تأمین نیازهای نسل‌های آینده، با هدف‌های سنتی اجتماعی و اقتصادی توسعه تناسب دارد؛ در حالی که بخش دوم آن متضمن نوعی نگاه بلندمدت است که در بردارنده ملاحظات زیست‌محیطی است؛ بنابراین ضروری است تا پنج عامل محدودکننده توسعه پایدار از یکدیگر جدا شوند. این پنج عامل عبارت‌اند از: سرمایه اقتصادی، سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی یا تولیدشده و سرمایه

اجتماعی. بر این مبنا زمانی پایداری یا توانایی نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود اطمینان حاصل می‌شود که این دارایی‌ها باقی بمانند یا در فرایند تولید افزایش یابند. از طرفی دیگر، دستیابی به معیشت و توسعه پایدار روستایی، بدون توجه به این دارایی‌ها و سرمایه‌های معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی امکان‌پذیر نیست. امروزه این مهم نیز در کشور توسط بنیاد علوی، در الگوی توان‌افزایی جوامع محلی برای پیشرفت و آبادانی مناطق روستایی با عنوان (مدل پنج سرمایه) مورد توجه قرار گرفته شده است. تحقیق حاضر با هدف سنجش سرمایه‌های معیشتی مناطق روستایی شهرستان قصرقند انجام شده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، وضعیت شاخص‌های پنج سرمایه معیشتی در سطح روستاهای هدف طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند، شاخص‌های میزان سرمایه اجتماعی با میانگین ۳/۱ در مناسب‌ترین وضعیت و شاخص‌های میزان سرمایه فیزیکی-زیرساختی با میانگین ۱/۶ و سرمایه مالی با میانگین ۱/۴ در ضعیف‌ترین وضعیت قرار می‌گیرند. به طور کلی، وضعیت ۵ سرمایه معیشتی (انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی (زیرساختی)، مالی-اقتصادی) و به تاسی از آن تاب‌آوری معیشتی در روستاهای هدف شهرستان قصرقند با میانگین کلی ۲/۰۶ در سطح ضعیفی قرار دارد. این یافته‌ها با نتایج تحقیق بریمانی و همکاران (۱۳۹۴)، مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۸)، سجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۵) و شریفی و همکاران (۱۳۹۶) مطابقت و با نتایج تحقیق کانگ فویان و همکاران (۲۰۱۹)، لانگ پی چی و همکاران (۲۰۱۲)، سوژن و همکاران (۲۰۱۹) تفاوت دارد. همچنین میانگین مجموع امتیاز مدل جمع وزنی نشان می‌دهد که روستاهای هدف بخش تلنگ به لحاظ برخورداری از دارایی‌های پنج سرمایه معیشتی در رتبه آخر رتبه‌بندی جای می‌گیرند. از دلایل این امر می‌توان

آموزش فنی و حرفه‌ای است. امید است در آینده با حضور بنیاد علوی و در سایه حکمروایی خوب روستایی، با به‌کارگیری الگوی توان‌افزایی جوامع محلی برای پیشرفت و آبادانی مناطق روستایی با عنوان (مدل پنج سرمایه) و بومی‌سازی آن، شاهد افزایش پنج سرمایه معیشتی در سطح روستاهای شهرستان قصرقند، توسعه پایدار روستایی و افزایش تاب‌آوری معیشتی جوامع محلی این شهرستان باشیم.

منابع

بریمانی، فرامرز، راستی، هادی، رئیسی، اسلام، محمدزاده، مسعود (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی مورد شناسی: شهرستان قصرقند جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال ششم بهار ۱۳۹۵ شماره ۱۸، صص ۹۶-۸۵

https://gajj.usb.ac.ir/article_2370.html

بودات یونس، معروفی محسن (۱۳۹۶). اثر سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی بر تمایز اجتماعی: با تأکید بر مالکیت اتومبیل لوکس. رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی شماره ۶۵، صص ۱۷۰-۱۳۷

http://refahj.uswr.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-2603-2&sid=1&slc_lang=fa

پور طاهری، مهدی (۱۳۹۳). کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه در جغرافیا، انتشارات سمت، تهران

حاجی نژاد، علی، پایدار، ابوذری، باقری، فاطمه و ناصر عبدی (۱۳۹۵)، ارزیابی تأثیرات گردشگری حلال بر حوزه‌های گردشگری ایران با استفاده از مدل جمع وزنی (WSM)، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، کمیسیون نظارت دبیر مجمع تشخیص مصلحت نظام، شماره ۱۵، صص ۴۶-۲۷

http://www.jmsp.ir/article_32608.html

دانشنامه مدیریت شهری و روستایی (۱۳۸۸): تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

سجاسی قیداری، حمدالله، صادق‌قلو، طاهره، شکوری فرد، اسماعیل (۱۳۹۵). سنجش سطح دارایی معیشتی در مناطق

به عوامل مکانی-فضایی اشاره کرد، به طوری که روستاهای این بخش بسیار پراکنده و به لحاظ دوری و نزدیکی به مراکز برتر خدماتی و سکونتگاه‌های شهری از جمله شهر قصرقند به عنوان مرکز شهرستان در فاصله بیشتری قرار دارند؛ همچنین به لحاظ دسترسی به راه ارتباطی مناسب و درجه ۱ (آسفالت) نیز با چالش اساسی روبه‌رو هستند. شایان ذکر است، دو بخش ساربوک و مرکزی روستاهای پرجمعیت‌تری را در خود جای داده‌اند و همچنین به لحاظ دوری و نزدیکی به مراکز برتر خدماتی (دو شهر قصرقند و نیکشهر) در فاصله کمتری قرار دارند؛ بنابراین از لحاظ تاب‌آوری معیشتی در وضعیت مناسب‌تری نسبت به روستاهای هدف بخش تلنگ قرار می‌گیرند. هر چند که به طور کلی ضعف دارایی‌های معیشتی به خصوص دارایی‌های فیزیکی-زیرساختی و دارایی‌های اقتصادی، در کل شهرستان قصرقند مشهود است. از جمله اقدامات مهمی که بنیاد علوی با استفاده از روش ارزیابی مشارکتی روستایی و در جهت افزایش دارایی‌های اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی این شهرستان انجام داده است، می‌توان به تأسیس صندوق‌های آبادانی و پیشرفت (اعتباری خرد) در روستاهای هدف اشاره کرد. هدف از راه‌اندازی این صندوق‌های اعتباری، توزیع وام‌های اشتغال‌زایی (بدون بهره و بدون نیاز به ضامن) در جهت ایجاد اشتغال پایدار و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی و افزایش منابع درآمدی اعضای این صندوق‌ها به خصوص افزایش مشارکت اقتصادی زنان است. از دیگر اقدامات مهم بنیاد علوی طرح سنددار کردن مسکن روستاییان شهرستان قصرقند با همکاری بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در جهت افزایش تاب‌آوری فیزیکی-زیرساختی و همچنین شناسایی نیازهای آموزش فنی و حرفه‌ای در راستای تقویت سرمایه انسانی اعضای صندوق‌های آبادانی و پیشرفت روستایی و معرفی افراد برای شرکت در دوره‌های

مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ ریاحی، وحید؛ جلالیان، حمید؛ احمدی، افسانه (۱۳۹۸). تحلیل سطوح پایداری معیشت روستاییان (مطالعه موردی روستاهای شهرستان سقز)، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، دانشگاه تربت حیدریه، شماره ۲۱، صفحه ۲۰-۳

http://rdsj.torbath.ac.ir/article_93218.html

Bhandari, P. B. (2013). Rural livelihood change? Household capital, community resources and livelihood transition. *Journal of rural studies*, 32, 126-136.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016713000442>

Chen, H., Shivakoti, G., Zhu, T., & Maddox, D. (2012). Livelihood sustainability and community based co-management of forest resources in China: changes and improvement. *Environmental management*, 49(1), 219-228.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s00267-011-9775-4>

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.

<https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/228943>

Elasha, B. O., Elhassan, N. G., Ahmed, H., & Zakiieldin, S. (2005). Sustainable livelihood approach for assessing community resilience to climate change: case studies from Sudan. Assessments of impacts and adaptations to climate change (AIACC) working paper, 17.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.616.2622&rep=rep1&type=pdf>

Ellis, F. (1999). Rural livelihood diversity in developing countries: evidence and policy implications (Vol. 40, No. 1, pp. 1-10).

<http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/4486/40-rural-livelihood-diversity.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third world quarterly*, 22(1), 7-20.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713701144>

Kuang, F., Jin, J., He, R., Wan, X., & Ning, J. (2019). Influence of livelihood capital on

روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد)، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، سال پنجم بهار ۱۳۹۵، شماره ۱۳، صص ۱۹۷-۲۱۵

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjyKKT1sNHqAhVJOhUIHUCVAPoQFjACEgQIARAB&url=https%3A%2F%2Fjrrp.um.ac.ir%2Farticle%2Fview%2F48257%2F9759&usq=AOvVaw3E3AYwzqJYwyDU0UsUsgTh>

شرفی، زینب، نوری پور، مهدی، کرمی دهکردی، اسماعیل. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشت و پایداری آن‌ها در خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان دنا). *نشریه علوم ترویج و آموزش کشاورزی*. انجمن ترویج و آموزش کشاورزی ایران، شماره ۲، صص ۷۰-۵۱

http://www.iaeej.ir/article_59584.html

شهرکی، محبوبه، شریف‌زاد، مریم (۱۳۹۴). ارزیابی جایگاه آبی‌پروری در معیشت پایدار روستایی کشاورزان شهرستان زاهدان. *پژوهش‌های روستایی، دانشگاه تهران*، شماره ۶، صص ۹۷-۱۱۶

https://jrur.ut.ac.ir/article_54233.html

عطائی، محمد (۱۳۸۹). تصمیم‌گیری چند معیاره، انتشارات دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود

عیسی لو، شهاب‌الدین، خاکساری رفسنجانی، علی، سعیدی راد، مجید (۱۳۹۶). سنجش سطح برخورداری شهرستان‌های استان مرکزی به لحاظ زیرساخت‌های گردشگری. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد، رشت، ۱۲، (۳) ۵۶۷-۵۵۳

http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_535786.html

غفاری، غلامرضا، حبیب پور گتایی، کرم (۱۳۹۴). سیاست‌های اجتماعی، بنیان‌های مفهومی و نظری. تهران، انتشارات دانشگاه تهران

قربانی، مهدی (۱۳۹۷). گزارش اقدامات اجرایی طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان مانه و سملقان. تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه تهران

گزارش مرحله اول و دوم طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان قصرقند (۱۳۹۸)، تهران، معاونت پژوهشی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

adaptation strategies: Evidence from rural households in Wushen Banner, China. *Land Use Policy*, 89, 104228.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837719301164>

Longpichai, O., Perret, S. R., & Shivakoti, G. P. (2012). Role of livelihood capital in shaping the farming strategies and outcomes of smallholder rubber producers in southern Thailand. *Outlook on AGRICULTURE*, 41(2), 117-124.

Manlosa, A. O., Hanspach, J., Schultner, J., Dorresteijn, I., & Fischer, J. (2019). Livelihood strategies, capital assets, and food security in rural Southwest Ethiopia. *Food security*, 11(1), 167-181.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5367/oa.2012.0085>

<https://link.springer.com/article/10.1007/s12571-018-00883-x>

O'Brien, S., & ó Fathaigh, M. (2005). Bringing in Bourdieu's theory of social capital: renewing learning partnership approaches to social inclusion. *Irish Educational Studies*, 24(1), 65-76.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03323310500184509>

Perrings, C. (1994). Ecological resilience in the sustainability of economic development (No. 2049-2017-5022).

<https://ageconsearch.umn.edu/record/263925/>

Putnam, R. D. (1994). Social capital and public affairs. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, 5-19.

<https://www.jstor.org/stable/3824796?seq=1>

Su, Z., Aaron, J. R., Guan, Y., & Wang, H. (2019). Sustainable Livelihood Capital and Strategy in Rural Tourism Households: A Seasonality Perspective. *Sustainability*, 11(18), 4833.

<https://www.mdpi.com/2071-1050/11/18/4833>